

UDK 27-277/278-18-242.5

Primljeno: 15. 2. 2020.

Prihvaćeno: 10. 7. 2020.

Izvorni znanstveni rad

LOT I NJEGOVE KĆERI

Karlo VIŠATICKI

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p.p. 54, 31 400 Đakovo
kvisaticki@gmail.com

Sažetak

U okviru zadane teme (biblijska antropologija) prilog donosi pripovijest i tumačenje pripovijesti Post 19,30-38. Nakon kratkog uvoda tumači se pojam *incesta*, koji je u biblijskoj tradiciji tabu, ali se ipak relativno često pojavljuje, kako je razvidno iz navedenih biblijskih tekstova. Premda je praksa kodificirana i zabranjena, u svagdanjem životu biblijskog čovjeka događaju se anomalije, koje su na neki način iz perspektive počinitelja ili kasnijeg autora teksta opravdane. Nakon kratke povijesti Lota, koji u okviru svojeg klana dolazi iz Ura Kaldejskoga, preko Harana do Kanaana i Sodome, analizira se njegov boravak u Sodomi, gdje je Lot sa svojom obitelji došljak, »dotepenac«, kojeg, kako se čini, stanovnici Sodome da nisu dobro prihvatili. Kada je po Božjoj odredbi Sodoma bila kažnjena totalnim uništenjem, Lot je izvanrednim Božjim zahvatom spašen od sigurne smrti i pobjegao je u blizinu Soara. Žena mu se pretvorila u stup soli, jer nije slijedila upute anđela koji su uništili Sodomu. Lot ostaje sam sa svojim kćerima, koje su zabrinute za budućnost i u tom očajničkom raspoloženju opijaju svojeg oca, imaju s njim spolne odnose i na taj način uspijevaju svojem ocu »sačuvati potomstvo«. Ostaje otvoreno pitanje: Može li, pa i plemeniti cilj, opravdati sredstva, koja po sebi nisu (bila) dozvoljena?

Ključne riječi: biblijska antropologija, Lot, Sodoma i Gomora, Lotove kćeri, incest.

Uvod

Biblijska antropologija vrlo je široka tema i može se terminološki staviti rame uz rame biblijskoj teologiji. Bog i čovjek su dvije doživljene i prikazane veličine koje susrećemo u Bibliji. Prilog se bavi tematikom koja je relativno često zastupljena u biblijskim tekstovima, biblijskom antropologijom, a konkretno

se odnosi na područje anomalija u međuljudskim odnosima na spolnom području. Riječ je o incestu, kako je to opisano u Post 19,30-38. Sama riječ *incest* u starozavjetnim se tekstovima ne pojavljuje, premda opisuje odgovarajuću situaciju u životu starozavjetnog čovjeka, ali fenomen kao takav je u različitim varijacijama u starozavjetnim tekstovima relativno često zastupljen.

1. Incest

Ako pokušamo definirati taj pojam s medicinske ili juridičke strane, riječ je o heteroseksualnom odnosu između srodnih osoba, ukoliko one imaju barem 25% zajedničkih gena. Ako je taj postotak manji, onda se definira kao konsangvinitet, krvno srodstvo.¹ U nekim je kulturama takav odnos zabranjen, te stoga tabuiziran, premda se, unatoč zabranama, često pojavljuje. Medicinski gledano razlog je zabrane u relativno visokom stupnju opasnosti genetski uvjetovanih bolesti kod djece rođene iz takvih odnosa.

Starozavjetna terminologija nema posebnog izraza za pojam incesta, nego u normativnim tekstovima nalazimo popis osoba, njihova krvnog srodstva i onda zabrane spolnih kontakata. Lev 18,6-14 donosi temeljni tekst:

»Neka se nitko od vas ne približuje svojoj krvnoj rodbini da otkriva njezinu golotinju.² Ja sam Jahve!

Ne otkrivaj golotinje svoga oca ni golotinje svoje majke. Majka ti je, ne otkrivaj njezine golotinje!

Ne otkrivaj golotinje žene svoga oca! I to je golotinja tvoga oca!

Ne otkrivaj golotinje svoje sestre – kćeri svoga oca ili kćeri svoje majke – bila rođena u kući ili izvan nje!

Ne otkrivaj golotinje kćeri svoga sina niti golotinje kćeri svoje kćeri! Tâ njihova je golotinja tvoja vlastita golotinja.

¹ Usp. Christian EBERHART, *Blutschande* (10. X. 2017), u: <https://www.bibelwissenschaft.de/de/stichwort/15525/> (30. VI. 2018.). *Zakonik kanonskog prava* (*Codex iuris canonici*) u izdanju Glasa Koncila, Zagreb 1996., koji je normativan, ne donosi definiciju incesta, odnosno uopće ne govori o incestu. Stari *Zakonik kanonskog prava* iz 1917. godine isto tako ne donosi definiciju incesta, a spominje ga samo u kontekstu grijeha protiv šeste Božje zapovijedi.

² *Jeruzalemska Biblija* komentira Lev 18,6: Doslovno »mesu svog vlastitog tijela«. Rodbinska se veza u hebrejskom izražava slikom istovjetnosti u krvi, mesu i kostima (usp. Suci 9,2), istovjetnosti koja se na najizvrsniji način ostvaruje u sjedinjenju muškarca i žene. Tako se sve zabrane koje slijede, a koje proizlaze iz prirodnog srodstva ili iz srodstva po sklopljenu savezu (rr. 8.14.16) svode pod zabranu incesta (rodoskvrnuća): jedno te isto tijelo ne može se oploditi samim sobom. »Otkriti golotinju« je eufemizam za spolni odnos. Ovdje je riječ o roditeljima, djeci te braći i sestrama – u tim slučajevima su spolni odnosi tabuizirani.

Ne otkrivaj golotinje kćeri žene svoga oca! Jer, rođena od tvog oca, ona ti je sestra.

Ne otkrivaj golotinje sestre svoga oca! Ona je krv tvoga oca.

Ne otkrivaj ni golotinje sestre svoje majke! Ta i ona je krv tvoje majke!

Ne otkrivaj golotinje svoga strica! To jest, nemoj se približavati njegovoj ženi. Ta ona je tvoja strina.«

Uz taj tekst Lev 18 nalazimo još nekoliko tekstova (usp. Lev 20,11ss; 17-21; Pnz 23,1; 27,22) koji zapravo ponavljaju već rečeno te proširuju zabranu na srodstvo u indirektnoj liniji, ne više u krvnoj, nego u rodbinskoj vezi. Tekst Lev 18,6 odnosio bi se samo na muškarce, dok u nastavku (usp. Lev 18,7-18) imamo uključenu žensku liniju, koja je podijeljena u tri grupe: vlastiti krvni srodnici, krvni srodnici roditelja i daljnja rodbina.

Daljnji tekst Lev 18,19-23 regulira druge spolne odnose, odnosno donosi ove propise: zabrana općenja sa ženom koja ima menstruaciju, zabrana odnosa sa ženom koja je supruga sunarodnjaka, zabrana homoseksualnih odnosa za muškarce, zabrana spolnih odnosa sa životinjama (za muškarce i žene) te zabrana prinošenja žrtve Molohu. Prinošenje žrtve nekom stranom božanstvu ovdje je tretirano kao nevjera Gospodinu, a označeno je isto tako kao neka vrsta prostitucije i nevjere. Zanimljivo je da odnos kćeri prema ocu nije izričito spomenut, premda je to najčešći slučaj incesta, osim, ako se u Lev 18,6 to ne podrazumijeva u datoj formulaciji (ne otkrivaj golotinje...). Prema nekim autorima takav bi kontakt bio dozvoljen.³ Knjiga Levitskog zakonika, čiju redakciju prema klasičnoj podjeli pripisujemo autoru P, relativno je kasni, tj. mlađi dokument Petoknjižja i po svemu sudeći autoru su bili poznati stariji propisi kao kodeks Hamurabija ili hetitski pravni kodeksi, koji izričito zabranjuju spolne odnose između oca i kćeri.⁴ Ti su tekstovi kasnije u židovstvu postali normativni.

Unatoč jasnim pravilima i propisima, u praksi nalazimo cijeli niz odstupanja od tih pravila. Tako npr. Pnz 25,5-10 propisuje »leviratski« brak: brat muža koji je umro, treba oženiti udovicu i prvo dijete koje se iz takovog braka rodi računa se pokojniku, da mu se ne zatre loza. Jedan primjer takovog braka je Knjiga o Rutu, koja opisuje Moapkinju Rutu, čiji je muž Mahlon umro i koja se onda udaje za Boaza, jednoga od srodnika svojeg pokojnog muža. Ruta je

³ Usp. Christian EBERHART, *Blutschande*, 4.

⁴ Usp. Baptiste FIETTE, *Hammurabi*, u: <https://www.bibelwissenschaft.de/de/stichwort/20437/> (29. VI. 2018.). Usp. Bernd JANOWSKI – Gernot WILHELM (ur.), *Omina, Orakel, Rituale und Beschwörungen. Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, Gütersloh, 2008., TUAT, I, 61, a za hetitske zakone TUAT, I, 121s.

zanimljiva i zbog toga jer Noemi s mužem i sinovima zbog gladi emigrira u Moab, a praotac Moaba i Amona upravo je Lot sa svojim kćerima.

Abrahamova supruga Sara bila je njegova polusestra, pa prema Lev 18,9 taj brak nije bio dozvoljen, ali je ipak toleriran.

Jakov je istodobno oženjen dvjema rođenim sestrama, Leom i Rahelom, što je protivno izričitoj zabrani u Lev 18,18.

Juda, jedan od Jakovljevih sinova nije dao snahi Tamari za muža svojeg najmlađeg sina Šelu, koji je prema leviratskom zakonu trebao podići potomstvo svojem bratu Eru nakon što je ovaj umro. Erova supruga Tamara postavlja se kao prostitutka, kojoj prilazi Juda i ne znajući o kome se točno radi, ima s njom odnose i iz te se veze rađaju braća Peres i Zerah. Prema Lev 18,15 ta veza nije bila dozvoljena, osim ako pretpostavimo da je Juda bio u potpunom neznanju. Legalistički gledano Juda nije ništa pogriješio, ali je ta veza ipak bila zabranjena.

Jakovljevi najstariji sin Ruben imao je odnose s očevom priležnicom Bilhom, što isto tako nije bilo dozvoljeno. I otac ga je zbog toga ukorio.

Mojsijev otac Amram je oženio svoju tetku Jokebed, sestru svoga oca i s njom imao Arona i Mojsija, što je prema Lev 18,12 izričito zabranjeno.

Davidov sin Amnon je pogriješio protiv svoje sestre Tamare, jer ju je silovao i tako ju osramotio u obitelji, što se izričito protivi propisu u Lev 18,9.

Davidov sin Abšalom ušao je k inočama svoga oca (2 Sam 16,22), što je izričito zabranjeno u Lev 18,8.

Propisi stoje na jednoj strani i kodificiraju mnogo toga, ali život piše svoje vlastite pripovijesti, koje u praksi odudaraju od propisa u pisanom obliku.

2. Lot u Sodomi

Dobro je prisjetiti se kratko Lotove povijesti, koju nalazimo u Post 11. Prema biblijskim tekstovima djed mu se zvao Terah, a otac Haran (usp. Post 11,27). Haran je umro još za života svojeg oca Teraha i to već u Uru Kaldejskom. Iz Ura Kaldejskoga Terah putuje za Haran i sa sobom vodi Abrama i Saraju, koji nemaju djece, te unuka Lota (Pos 11,31). Nastanili su se u Haranu.

Post 12 opisuje poziv, što ga je Gospodin uputio Abrahamu, da otputuje iz Harana u zemlju koju će mu on, Gospodin, pokazati. Abraham vodi sa sobom i svojeg nećaka Lota. Nakon kratkog boravka u Egiptu, zbog gladi u Kanaanu, Abraham se vraća u Kanaan (Post 12,10-20), a poslije toga dolazi do razilaženja između Abrahama i Lota. Lot bira istočni dio, Jordansku dolinu, te odlazi sve do Sodome. Prema nekim autorima on napušta ruralni i bira urbani

ambijent, kulturu u kojoj dalje živi. Za žitelje Sodome imamo informaciju da su bili »veoma opaki, sami grešnici protiv Jahve« (Post 13,13).

Lot je živio u Sodomi, ali su ga uskoro zarobila četvorica velikih kraljeva (Post 14,1-12). Kada je to Abrahamu bilo dojavljeno, on je prikupio svoje momke i oslobodio Lota, »njegovo blago, žene i ostali svijet« (Post 14,16). Nakon što ga je Abraham izbavio iz zarobljeništva, Lot se ponovo pojavljuje tek u Post 19. U pripovijesti Post 18 imamo trojicu gostiju koji svraćaju kod Abrahama. Riječ je o obećanju rođenja Abrahamova sina Izaka. Sam Gospodin, uz pratnju dvojice anđela kako je to opisano, posjećuje Abrahama. Ispraćajući goste, Abraham nastoji intervenirati kod vrhovnog suca da uništavajući grešnu Sodomu ipak poštedi pravednike, ako ih uopće ima u Sodomi! U zanimljivom dijalogu između Gospodina i Abrahama Abraham polazi od pedesetorice pravednika, koliko ih navodno ima u Sodomi da bi došao do svega deset, ali kako pripovijest govori dalje nije ih bilo ni deset. Od te trojice dvojica (anđeli Gospodini) idu dalje i dolaze do Sodome. Lot živi u gradu, kao došljak, doseljenik. Njegova pozicija u Sodomi nije jasna i nije jasno jesu li ga stanovnici Sodome prihvatili. Lot je pozicioniran između Abrahama, kojega je napustio, i koji je ostao u nomadskoj kulturi pod šatorima, i stanovnika Sodome, koji ga, čini se, nisu prihvatili,⁵ jer je stranac, doseljenik (*ger*). Abraham i dalje živi u svojem šatoru, a Lota nalazimo na gradskim vratima Sodome. Sada dolaze dvojica nepoznatih (Post 19,1: *ona dva anđela*), koji su prikazani kao muškarci, i Lot ih poziva neka uđu k njemu u grad. Dvojica anđela su htjela noć provesti na trgu, ali ih on uporno nagovara, očito poznajući žitelje Sodome i bojeći se ekscesa, neka uđu u njegovu kuću. U Post 19,2 nalazimo bilješku koja malo zbunjuje. »Oprati noge« se naime pojavljuje kao eufemizam za spolni odnos,⁶ tako da je taj izraz u našem kontekstu teško protumačiti: je li to samo znak dobrodošlice za putnike, koji su umorni od puta ili pretpostavlja još nešto i drugo. Kontekst ipak pokazuje, kao i u Post 18, da je riječ o dobrodošlici i da bi ovdje uporabljen izraz trebalo shvatiti u doslovnom smislu – pranje nogu nakon dugog putovanja, tj. pješaćenja po pustinji.

Uskoro dolazi do incidentne situacije jer stanovnici Sodome (Post 19,4: »građani Sodome, mladi i stari, sav narod do posljednjeg čovjeka«) opkoliše Lotovu kuću i traže dvojicu stranaca, gostiju koje je Lot primio i koji su

⁵ Usp. Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy*, Alberta, 2017., 47.

⁶ Usp. George ATHAS, Has Lot lost the plot. Detail Omission and a Reconsideration of Genesis 19, u: *Journal of Hebrew Scriptures*, 16 (2016.), 2–18, 2, 11.

kod njega. U pitanju vjerojatno nisu bili sigurnosni razlozi: dva čovjeka ne mogu ugroziti grad. Njihov mentalitet, kako ga tekstovi prikazuju, otvoren je za gosta i za stranca. Kako to naš tekst formulira, građani Sodome ih se žele »namilovati« – a taj izraz označava u ovom konkretnom kontekstu zabranjene homoseksualne odnose.⁷ U pripovijesti ostaje neobjašnjeno jesu li i Lotovi (budući) zetovi među tom svjetinom,⁸ a prije toga se postavlja pitanje je li Lot imao dvije ili čak četiri kćeri: dvije bi bile udane i dvije bile kod njega u kući, kako tekst sugerira (usp. Post 19,8) »s kojima još čovjek nije imao dodira«. Lot ovdje žrtvuje čast svojih kćeri, kako bi pred gostima spasio vlastiti obraz i zaštitio dvojicu gostiju.⁹

Sličan motiv pojavljuje se u Knjizi o Sucima: neki se levit vraćao iz Betlehema sa svojom ženom/inočom i svojim slugom. Htio je prenoćiti u Gibe. Tu je, na trgu, susreo starca koji je išao s polja, a bio je stranac u Gibe, i pozvao je levita neka prenoći kod njega. Htio je izbjeći da levit ostane na trgu preko noći. Kad ih je ponudio večerom i dok su upravo večerali, građani toga grada lupaju na vrata njegove kuće i žele upravo toga prolaznika, levita da ga se »namiluju« (Suci 19). Isti je izraz upotrijebljen za građane Sodome, koji isto to zahtijevaju od Lota. I tu je riječ o zabranjenim homoseksualnim odnosima. U knjizi o Sucima starac nudi stanovnicima Gibee svoju kćer, djevicu neka s njom rade što ih je volja, ali svakako želi spasiti svoj obraz i poštivati pravo gosta. Levit im onda daje svoju ženu/inoču, koju su stanovnici Gibee silovali cijelu noć i koja ujutro umire na pragu kuće u kojoj su bili prihvaćeni. Pojavljuju se identični motivi koje nalazimo u pripovijesti o Lotu, s tim što je epilog različit. Levit je, kada je došao kući, rasjekao mrtvo tijelo svoje inoče na komade, poslao dijelove tijela po cijelom Izraelu, koji se onda digao na noge i sva su se plemena osvetila Benjaminovcima zbog toga nečuvenog zločina koji se dogodio u Izraelu.

⁷ Usp. Markus ZEHNDER, Homosexualität (AT), u: www.bibelwissenschaft.de (18. VIII. 2018.); Rudolf AMERL, דָּבַד, u: Rudolf AMERL, *Hebrejsko hrvatski rječnik*, Zagreb, 1997., 99; Jonas BERGMAN, דָּבַד, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III, 1982., 479–486; G. Johannes BOTTERWECK, דָּבַד, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III, 1982., 486–512. Glagol *jada* ima široki spektar značenja u svim semitskim jezicima. Jedno od značenja je i spolno spoznavanje, općenje, kako to više tekstova pokazuje (usp. Post 4,1,17,25; 19,8; 38,26; Suci 11,39; 19,25; 1 Sam 1,19; 1 Kr 1,4; U našem kontekstu riječ je homoseksualnom odnosu (usp. Post 19,5; slično Suci 19,22).

⁸ Usp. Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible*, 35.

⁹ Usp. John SKINNER, *A Critical and Exegetical Commentary of Genesis*, Edinburgh, 1980., 306–307. Od starijih komentara usp. Hermann GUNKEL, *Genesis*, Göttingen, 1977., 206–217, ovdje 208–209; Claus WESTERMANN, *Genesis Kapitel 12–36*, Neukirchen-Vluyn, 1981., 358–370, ovdje 366–367.

Tekst prikazuje Lota, koji je spreman žrtvovati svoje kćeri, odnosno čast svojih kćeri zbog običajnog prava gostoljubivosti prema strancima koji mu dolaze. Kako bi zaštitio svoje goste, on nudi razjarenoj svjetini Sodome svoje kćeri.¹⁰ On zapravo već sada vrši nasilje nad svojim kćerima,¹¹ što će izazvati njihovu reakciju kada budu sami u špilji. Kada svjetina Sodome ugrožava Lota (Post 19,9: »Odstupi odatle! – rekoše – došao kao dotepenac, a za suca se već postavlja«) interveniraju dvojica gostiju, anđela, zasljepljuju ljude, tako da nisu mogli naći vrata Lotove kuće, a Lota spašavaju uvlačeći ga unutra. Sada slijedi akcija spašavanja pravednika, za koje je prije intervenirao Abraham kod Gospodina. Anđeli daju nalog Lotu neka pokupi članove svoje obitelji i neka bježi, jer će mjesto biti uništeno. Lotovi budući zetovi shvaćaju to upozorenje kao neku šalu i ne žele ići s Lotom i njegovom obitelji.¹² U ranu zoru anđeli uzimaju Lota za ruku, njegovu suprugu i njegove dvije kćeri i izvode ih iz mjesta. Još daju i upozorenje da se ne smiju obazirati, okretati natrag. Lot onda moli anđele da ne mora ići u brda, nego neka smije ostati u gradu, koji je kasnije nazvan Soar.¹³ Bježeći iz Sodome, Lotova se žena ipak okrenula i bila je zbog toga pretvorena u stup soli, a Lot se zajedno s kćerima spasio i dospio u grad Soar. Tamo se bojao stanovati te se uputio iz Soara i ipak nastanio u brdima. U liku Lota nalazimo neke elemente apatrida, osoba bez domovine. Sodoma i Gomora su bile uništene. Abraham je vidio samo dim koji se dizao iznad tih bivših mjesta (usp. Post 19,28). Sodoma pripa-

¹⁰ Usp. George ATHAS, *Has Lot Lost the Plot. Detail Omission and a Reconsideration of Genesis 19, 6,2*; John SKINNER, *A Critical and Exegetical Commentary of Genesis*, 307.

¹¹ Katherine B. LOW, *The Sexual Abuse of Lot's Daughters. Reconceptualizing Kinship for the Sake of Our Daughters*, u: *Journal of Feminist Studies in Religion*, 26 (2010.) 2, 37–54 37–54, ovdje 38. Članak autorice, koja je feministkinja, polazi sa stanovišta psihoanalize, a u pozadini su osobna iskustva trauma iz vlastitoga djetinjstva kojima je bila podvrgnuta u svojoj obitelji, a bori se protiv te i sličnih praksi za buduća pokoljenja.

¹² Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible*, 35: Budući zetovi nisu htjeli ići zbog toga jer je Lot kratko prije toga »ponudio« njihove zaručnice, svoje kćeri, građanima Sodome u zamjenu za dvojicu gostiju, koje je na taj način htio zaštititi. Nisu ga mogli smatrati ozbiljnim čovjekom, ako je bio spreman tako što učiniti. Tu imamo dvije oprečne pozicije: zaštita gostiju, koji su pod Lotovim krovom ili zaštita časti vlastite obitelji. Lot se očito odlučio za zaštitu gostiju. Biblijski tekst govori o reakciji budućih zetova, koji ozbiljno upozorenje shvaćaju kao šalu, jer se Lot prema svojim kćerima ponio neozbiljno. Autor Bryan DOYLE, *The Sin of Sodom: yada', yada', yada'? A Reading of the Mamre-Sodom Narrative in Genesis 18-19*, u: *Theology and Sexuality*, 9 (1998.), online publikacija, 84–100, sugerira drukčije rješenje: svjetina u Sodomi je htjela samo testirati nepoznate goste, bez ikakvih seksualnih aluzija ili mogućih perversija.

¹³ Usp. Ruth TSOFFAR, *The Trauma of Otherness and Hunger: Ruth and Lot's Daughters*, u: *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal*, 5 (2007), 1, 6.

da prošlosti s dramatičnim završetkom, a u biblijskim tekstovima se kasnije spominje samo kao negativan primjer i opomena.¹⁴

3. Lot i njegove kćeri u špilji (Post 19,30-38)

Lot nastavlja svoj nesiguran i nestabilan put (Ur Kaldejski, Haran, Kanaan, Sodoma) i na njegovu molbu anđeli mu daju dozvolu da ide u Soar, mjesto koje je isto tako ubrzo napustio i otišao u brda, te nakon svega završava kao stanovnik špilje – vjerojatno kulturno-povijesno gledajući to nije progres, nego korak unatrag. Ipak obrađuje zemlju da bi preživio. Ovdje se njegova drama, odnosno drama njegove obitelji, nastavlja. Ostali su na životu. Lot je udovac, jer se njegova supruga pretvorila u stup soli i ostala usput kada su oni bježali iz Sodome. Kćeri su ostavile svoje zaručnike u Sodomi, a isti su po svemu suđeci, iz poznatih razloga, tamo zaglavili s ostalim stanovnicima Sodome. Lot je najprije prikazan kao stočar, pastir svojih stada, koji se dijeli od Abrahama, odlazi u Sodomu i tamo živi u urbanoj sredini, sjedi na gradskim vratima i sudjeluje u životu grada. Napustio je Abrahama te više nije stočar kao Abraham, živi u Sodomi, ali je i tamo »dotepenac«. Sada je morao napustiti i Sodomu. U Soaru, odnosno u brdima oko Soara, opisan je kao čovjek koji se bavi vinogradarstvom). Živi, zajedno sa svojim kćerima u pećini (usp. Post 19,30).¹⁵ Sada je u novom razdoblju svojeg života. Lot djeluje malo pogubljen i a u središte zbivanja dolaze njegove kćeri. Lot je predstavnik patrijarhalnog društva i sada je u kontrapoziciji svojim kćerima, koje preuzimaju inicijativu.¹⁶ Od strane svojih kćeri, kojih se već prije u Sodomi odrekao i ponudio ih svjetini, Lot je sada pasiviziran. On je nad njima već izvršio nasilje,¹⁷ a sada se ta spirala na određen način vraća njemu i on je taj nad kojim se vrši nasilje. Bio je spreman žrtvovati čast svojih kćeri, sada je žrtvovana, iz određenih razloga, čast njega kao oca.

¹⁴ Usp. Iz 1,79; 13,19; Jr 23,14; Ez 16,46.48.55.56; Sef 2,9. U Novom zavjetu, u Rim 9,29, gdje Pavao citira Izaiju; Jd 1,7 i Otk 11,8, gdje je Sodoma metafora.

¹⁵ Usp. Ruth TSOFFAR, *The Trauma of Otherness and Hunger: Ruth and Lot's Daughters*, 40. Tu se pojavljuje motiv špilje/pećine, koji je u starozavjetnim tekstovima relativno čest: tako se David krije od Šaula u špilji (usp. 1 Sam 22,1-2); on tu nalazi sklonište i fizičku sigurnost. U 1 Sam 24 David nalazi Šaula u špilji i pošteđuje mu život. Dvorski upravitelj Obadija skriva proroke u špilji, kako ih kraljica Izebela ne bi likvidirala (usp. 1 Kr 18,4); Prorok Ilija se krije u špilji od Izebele (usp. 1 Kr 19,9); Izraelski narod krije se u špiljama od Midjanaca i njihova terora (usp. Suci 6,2).

¹⁶ Usp. Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible*, 19–93, ovdje 2. Ta je disertacija psihoanalitička i strukturalistička, ali donosi dosta podataka zanimljivih za bibličare.

¹⁷ Usp. Katherine B. LOW, *The Sexual Abuse of Lot's Daughters*, 40.

U provođenju plana Lotovih kćeri možemo vidjeti funkciju (zlo)uporabe vina i paralelu sa Noom. Jedan i drugi, Noa i Lot su preživjeli globalnu katastrofu i samo direktnim Božjim zahvatom spašeni su im životi i životi njihovih obitelji. Tako se te dvije pripovijesti mogu shvatiti kao radikalna kozmogonija.¹⁸ Mala skupina, nekolicina preživljava da bi tako u konačnom opstao svijet.

Jedna i druga scena (usp. Post 9 i Post 19) govore o vinogradarstvu, vinogradu, uživanju vina, stanju pijanosti, te o stanju nakon otrježnjenja. Konzumacija vina u oba je slučaja znak civilizacije, ali ujedno i znak moralne dekadencije, jer nisu respektirane granice. Noa je zasadio vinograd, proizveo vino, napio se i jedan od njegovih sinova, Ham, vidio je golotinju svojeg pijanog oca, te to rekao dvojici svoje braće, koja su onda diskretno prišla i pokrila golotinju svojeg oca. Tekst, čini se, ne donosi nikakve druge implikacije,¹⁹ ali se golotinja očito smatrala tabuom, koji je Ham povrijedio. Imamo li tu eufemizam za spolni odnos, kao što to neki autori naglašavaju, što bi »golotinja« mogla simbolizirati? Nakon što se otriježnio od vina, Noa je prokleo svojeg sina Hama, koji će od tada biti sluga dvojici svoje braće Šemu i Jafetu.

Kćeri se sada daju u akciju. Kako su pobjegle iz Sodome i spasile glave, Lotove kćeri su vjerovale da je cijeli svijet uništen i stvarno nije bilo nigdje muškarca, osim njihova oca.²⁰ Osim toga otac je ostario i nema realnih izgleda da bi se opet mogao oženiti i tako mogao podići vlastito potomstvo. Zapravo je riječ o očajničkom činu Lotovih kćeri. Jedina im je namjera i cilj očuvati

¹⁸ Usp. Ruth TSOFFAR, *The Trauma of Otherness and Hunger: Ruth and Lot's Daughters*, 6.

¹⁹ Drukčije tumačenje vidi u: Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible*, 75–77 »golotinja svoga oca« kao *terminus technicus*, a znači Ham je imao odnos sa svojom majkom, stoga Noa proklinje Kanaana – dijete koje je rođeno iz te veze, Lev 18,7. Tako imamo vezu između Post 9,20–29 i Post 19,30–38: incestuozna veza sin – majka; kćeri – otac. U tumačenju je problem, što se Noina supruga uopće ne spominje. Reakciju Šema i Jafeta, kako stoji opisana, jednostavno je shvatiti. Pokrili su oca, koji je bio pijan pa se otkrio.

²⁰ Usp. Joshua Roy PORTER, *The Daughters of Lot*, u: *Folklore*, 89 (1978.) 2, 127–141, ovdje 129. Prema tom autoru tu ideju kasnije preuzimaju Josip Flavije i Filon Aleksandrijski (usp. *Isto*). Taj autor navodi francuskog autora: Adolphe LODS, *La caverne di Lot*, u: *Revue de l' Histoire des Religions*, 95 (1929) 100, 204–219, u: <http://about.jstor.org/> (17. V. 2018.). Po mojem mišljenju lik Lota bi postojao prije Izraelaca, Moabaca i Amonaca i donosi povijest čovječanstva na tom dijelu svijeta. Lods u svom članku nalazi paralele u centralnoj i Južnoj Americi i u Africi u mitovima koji govore kako je čovječanstvo počelo, tj. poteklo iz pećine. Usp. Ruth TSOFFAR, *The Trauma of Otherness and Hunger: Ruth and Lot's Daughters*, 7–8. Autorica donosi rabinsko tumačenje: Lotove kćeri nisu znale da je uništenje pogodilo samo Sodomu i Gomoru, nego pretpostavljaju da je cijeli svijet nestao, stoga se odlučuju na ono što su napravile s ocem. Nije riječ o seksualnoj perverziji, nego o želji da se spasi čovječanstvo, a u pozadini je trauma: da je poginula mati i da su izginuli svi muškarci.

ocu potomstvo.²¹ Inicijativu preuzima starija. Opijaju svojeg oca dvije večeri zaredom, najprije je legla starija s ocem, a onda, iduće večeri, mlađa i tako su zatrudnjele. Svaka od njih rađa po jednog sina. Nadjenule su im imena Moab i Amon. Tumačenje imena Moab (u hebrejskom מואב ili prema nekim rukopisima מואבי, a na temelju Septuaginte ΛΕΓΟΥΣΑ ΕΚ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ, kao što BHS donosi u svojem kritičkom aparatu, ide u smjeru etiološke pripovijesti – »od/iz moga oca«, i odmah imamo u tekstu tumačenje »praotac današnjih Moabaca« (Post 20,37), odnosno »otac mojeg naroda« je ime drugog sina, sina mlađe kćeri. Prema autorima Ulrichu Hübneru i Klausu Koenenu²² to bi bila popularna etimologija, ali polemičke naravi i filološki neodrživa. Prema Porteru²³ i jedno i drugo ime Moab (hebr. *me ab* – od oca): Ammon (*ben ammi* = sin moga naroda) zapravo su dio sarkazma, način kako su se susjedi Židovi rugali svojim susjedima Moapcima i Amoncima.²⁴ Kakav to narod može uopće biti, ako već od samih početaka imamo perversiju. Takvo držanje nalazimo u tekstu Pnz 23,4-5.²⁵ Tekst se ne referira na njihovo porijeklo, nego na činjenicu iz povijesti da naime nisu prijateljski dočekali Izraelce na putu iz Egipta prema Obećanoj zemlji, nego su naprotiv čak pozvali vrača Bileama neka ih prokune. Izrael je dugo bio u sukobu s ta dva susjedna naroda, tako da je to u neku ruku kasnije čak i kodificirano. U vrijeme kada je pripovijest o Lotu i njegovim kćerima nastala, to se nije smatralo incestom, nego je to slučaj tek u kasnijem Židovstvu. Sami Moapci i Amonci mogli su ukazati na činjenicu da su oni čistokrvni i da

²¹ Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis Kapitel 12–36*, 384. Autor procjenjuje da ne bi bilo ispravno govoriti o krvnom deliktu ili incestu kao što to neki autori čine (A. Dilmanna), primjenjujući naše kriterije, nego tekst treba vidjeti u procesu nastajanja i iz tog konteksta shvatiti konkretna događanja. Središte pripovijesti je opis nastanka novog života, odnosno nastavak života nakon globalne, nezapamćene katastrofe. Usp. Talia SUTSKOVER, Lot and his Daughters (Gen 19:30-38). Further Literary & Stylistic Examinations, u: *Journal of Hebrew Scriptures*, 11 (2011.) 13, u: <http://www.jhsonline.org/index.html> (1. VI. 2018.). Kod te autorice nalazimo daljnju bibliografiju (2, bilješka 2).

²² Usp. Ulrich HÜBNER – Klaus KOENEN, Moab / Moabiter, u: www.bibelwissenschaft.de (30. VIII. 2018), »philologisch unhaltbar«, 1.

²³ Joshua Roy PORTER, The Daughters of Lot, 128.

²⁴ Usp. John SKINNER, *A Critical and Exegetical Commentary of Genesis*, 314.

²⁵ »Neka ne ulazi u Jahvinu zajednicu ni Amonac ni Moabac; nitko od njihovih, čak ni u deseto koljeno, ne smije nikad u zajednicu Jahvinu. A sve zato što nisu izašli pred vas s kruhom i vodom kad bijaste na putu izišavši iz Egipta; i što su za novce najmili sina Beorova, Bileama iz Petora u Aram Naharajimu, da te prokune.« Usp. Neh 13,1-2: U ono vrijeme čitala se narodu knjiga Mojsijeva i ondje se našlo zapisano da Amonac i Moabac ne smiju nikada ući u zbor Božji, jer nisu sinovima Izraelovima izašli u susret s kruhom i vodom, nego su čak najmili protiv njih Bileama da ih prokune.« U Mojsijevoj pjesmi Pnz 32,32 nalazimo negativnu sliku Izraelovih susjeda: »Jer trs je njihov od sodomskog trsa i od vinograda gomorskih; grožđe im je grožđe otrovno, grozdovi im grozdovi gorčine. Očito su animoziteti imali svoju povijest i trajali su jako dugo.«

ne pripadaju nikakvoj mješavini.²⁶ Prema Hermannu Gunkelu²⁷ čin Lotovih kćeri ne treba gledati kao incest, nego više kao herojski čin. Bile su u bezizlaznoj situaciji, a htjele su sačuvati ocu potomstvo i konačno, čovječanstvo. Taj se motiv pojavljuje više puta u starozavjetnim tekstovima. Juda je svojoj snahi Tamari uskratio svojeg sina Šelu, koji je trebao podići potomstvo svojem preminulom bratu (usp. Post 38), a ona se postavlja kao prostitutka, k njoj prilazi upravo Juda i ona na taj način dolazi do potomstva. Abrahamova supruga Sara nije mogla imati djece, ali daje svoju sluškinju Hagaru svojem suprugu kako bi ipak došla do djece. U tom činu nema ničega amoralnoga, ali način kako je Sara došla do djeteta nije redovit. Tako su i Lotove kćeri heroine koje se bore za opstanak svojeg naroda na način kako to najbolje znaju i svakako se ne mogu osuditi. Amonci i Moapci mogu biti ponosni na svoje pramajke jer su stvarno »čistokrvni«, bez ikakve primjese sa strane. Autor Zeev Weisman²⁸ zastupa ideju da pred sobom imamo mlađi tekst koji pretpostavlja Ezrinu reformu, odnosno pokušaj reforme, prema kojoj je bilo zabranjeno sklapati brakove sa strancima. Tako su Lotove kćeri poštivale trenutne propise, ali ujedno i činile ono što im je u danom trenutku bilo moguće činiti i na taj način došle do nasljednika.

Tu nalazimo moguću poveznicu s Davidovom dinastijom. Moapkinja Ruta, nakon što joj je umro muž, dolazi sa svojom svekrvom Noemi u Judeju, tamo se udaje sa srodnika Boaza i direktno je uključena u Davidovo, odnosno kasnije Isusovo, rodoslovno stablo. U širem smislu svi su Abrahamov rod,²⁹ ili rod Abrahamova oca Teraha, gdje je Lot svakako uključen.

Umjesto zaključka

Stari zavjet donosi više tekstova koji, svaki sa svojeg stanovišta, govore o incestu. Riječ je o prijestupu pravila, anomaliji, koja je kodificirana, načelno neprihvatljiva, ali se u praksi ne tako rijetko događa. Biblijski tekstovi i propisi su uglavnom jasni, ali se život nije uvijek odvijao na način kako to pravna re-

²⁶ Usp. Joshua Roy PORTER, *The Daughters of Lot*, 128.

²⁷ Usp. Hermann GUNKEL, *Genesis*, 218. Gunkel isto tako navodi paralele, slične primjere iz grčke mitologije.

²⁸ Citirano prema: Talia SUTSKOVER, *Lot and his Daughters* (Gen 19:30-38). Further Literary & Stylistic Examinations, 4, bilješka 7; Zeev WEISMAN, *Ethnology, Etiology, Genealogy, and Historiography in the Tale of Lot and his Daughters* (Genesis 19:30-38), u: Michael FISHBANE – Emanuel TOV (ur.), *Sha'arei Talmon. Studies in the Bible, Qumran, and the Ancient Near East Presented to Shemaryahu Talmon* Eisenbrauns, 1992., 43*–52*.

²⁹ Usp. Ps 105,6: »Abrahamov rod sluga je njegov.«

gulacija predviđa. Stoga dolazi do nepravilnosti i anomalija. Lot je odrastao u obitelji, ali mu je relativno rano umro otac. On se jako dugo nalazi na putu (Ur Kaldejski, Haran, Kanaan, Sodoma, Soar, pećina u blizini Soara) i često mijenja životne navike. Završio je kao udovac. Nakon opisa scene bježanja iz Sodome, Lotova se žena pretvorila u stup soli i zapravo se više ne spominje, osim u Novom zavjetu kod Luke u eshatološkim tekstovima.³⁰ Lot ostaje sam s kćerima, one shvaćaju sudbinu na svoj način, služe se nekonvencionalnim sredstvima, ali u konačnom dolaze do cilja. Podižu potomstvo svojem ocu. Tako je Lot otac, ali i djed svojih sinova, majke (znakovito je da imena Lotovih kćeri nigdje nisu spomenuta) su i majke i polusestre svoje djece, a djeca su sinovi i unuci Lota, sinovi i polubraća svojih majki.³¹ Pripovijest možemo gledati u tehnici *chiaro – oscuro*. Lotove kćeri upotrebljavaju sva raspoloživa sredstva kako bi došle do željenog cilja. Možemo li zaključiti da cilj uvijek opravdava sredstva? Starozavjetni tekstovi ipak kažu *ne*.

Abstract

LOT AND HIS DAUGHTERS

Karlo VIŠATICKI

Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Petra Preradovića 17, HR – 31 400 Đakovo
kvisaticki@gmail.com

Within the frame of the set topic (Biblical anthropology), this contribution discusses the narrative in Gen 19:30-38 and its interpretation. After a short introduction, the concept of incest is discussed. In the Biblical tradition, the concept of incest is a taboo, but appears relatively often, as one can see from the Biblical texts mentioned in this part of the article. Although the practice of it is codified and forbidden, in the everyday life of the Biblical human being anomalies take place that are somehow, from the perspective of the agent or a later author of the text, justified. After a short history of Lot who travels with his clan from Ur of the Chaldees, through Haran and until Canaan and Sodom, his residence in Sodom is analysed. In that city, Lot and his family are perceived as foreigners and are, it seems, not very welcomed by the citizens of Sodom. When Sodom was totally destroyed by God's order, Lot has been saved by God's extraordinary intervention from certain death and he ran to the vicinity of Soar. His wife

³⁰ Usp. Lk 17:32: »I tko bude u polju, neka se ne okreće natrag. Sjetite se žene Lotove!«

³¹ Usp. Peter J. SABO, *The Lot Complex: The Use and Abuse of Daughters in the Hebrew Bible*, 85.

has been turned into a pillar of salt because she did not follow instructions of the angel who destroyed Sodom. Lot is left alone with his daughters, who were concerned about the future and in their desperation made Lot drunk in order to engage in sexual relations with him so that their father's progeny might live on. The question, however, is left open: Can a noble goal justify means that are, in themselves, bad?

Keywords: *Biblical anthropology, Lot, Sodom and Gomorrah, Lot's daughters, incest.*